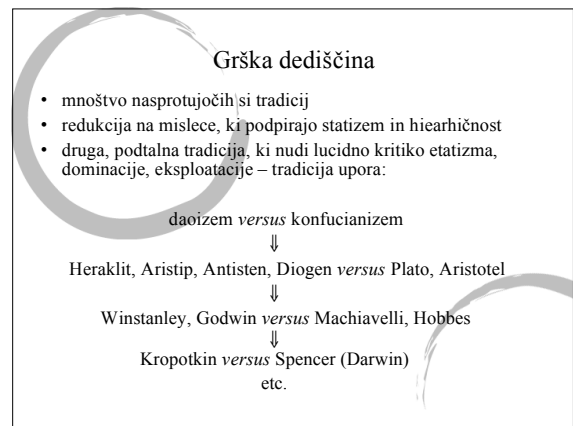

- Učenje vključuje tudi “unlearning”
- Kaj želimo videti determinira naša orodja in “rezultate”
- Materija ZPI ni negibna slika - vedno rezultat razmerja političnih sil v družbi

- “Miti” o primernih pristopih k materiji ZPI (Zinn, 1990)**
1. izvajati je potrebno “neangažirano” znanost
 2. potrebno je biti objektivni
 3. znanstvenik mora biti racionalen – izogibati se emotivnosti
 4. pomembna in nujna je specializacija/disciplinarnost

- Izvor politične organizacije**
- politična organizacija (država) kot nov fenomen (manj kot 1% človekove eksistence)
 - 99% celotne zgodovine so ljudje živeli v (relativno) egalitarnih skupnostih, znotraj katerih so se odločitve sprejemale neposredno in soglasno.
 - predhodne oblike političnih organizacij: plemena, mestne države, imperiji
 - nastanek politične organizacije povezan z nastankom intenzivnega kmetovanja in/ali udomačitvijo kultur in živali.
 - nomadske skupine lovcev in nabiralcev nadomestijo skupnosti, ki so teritorialno ustaljene.

- Posledice:**
- dominacija nad naravo in ljudmi
 - relativno materialno obilje
 - družbene neenakosti
 - osebna lastnina ⇒ konflikt svoboda *versus* enakost, individualno *versus* kolektivno
 - specializacija
 - številčna rast skupin
 - hierarhija
 - pojavijo se novi instrumenti (politični režim oz. politična organizacija), ki rešujejo vprašanje svobode-enakosti, glavnih ciljev in vizije skupnosti, lokacije moči, načina njene uporabe.

Antične koncepcije političnega (prevladujoči obravnavi)

Špartanska koncepcija:

- daleč od današnjih predstav o demokraciji in njenih značilnostih
- kljub temu prisotni nastavki, ki so relevantni za kasnejša premišljevanja političnega
- ena prvih oblik neposredne demokracije?
- državljanstvo kot naravni status
- državljanstvo kot stvar javne sfere in delovanja
- etnična in razredna pogojenost
- razredna pogojenost: vojaška elita oz. špartiatii

- temelji: suznjelastništvo, vojskovanje in vzgoja
- status državljana ni bil dosmrten
- pravica do lastništva nad delom javne zemlje, ki zagotavlja minimalni dohodek
- državljanstvo nezdružljivo s fizičnim delom in obrtjo, saj vključuje le za vodenje in varnost
- pomen vzgoje, ki prispeva k državljanskim spretnostim in vrlinam
- državljanske dolžnosti (sodelovanje v vodenju, spoštovanje zakonov, vojaško služenje)
- protitež diarhiji – sodelovanje v *skupščini* (zakonodajni organ) in *svetu starejših* (sodni organ)

Atenska koncepcija:

- odmik od špartanske koncepcije, kljub temu nadgrajevanje nekaterih elementov oz. lastnosti: aspiracije po stabilnosti, redu, predanosti posameznikov državi, etc.
- Plato v viziji idealne države nadaljuje s špartansko idejo o delitvi dela znotraj posameznih slojev državljanov:
 - *varuhi*
 - *vojaki*
 - *podjetniki* (zgolj kvazi državljeni; imajo status državljanov, vendar se od njih ne pričakuje aktivno politično udejstvovanje)
- nadaljevanje dihotomije služenja državi in ekonomske produkcije – to je naloga suznjev (kmetovanje) in prebivalcev brez državljanstva (obrt, trgovina)

- pomen javnega izobraževalnega sistema, ki naj bi prenašal državljanske vrline
- dednost statusa
- za razliko od špartanske koncepcije Plato ni predvideval rlativne stopnje politične enakosti znotraj razreda državljanov
- razred državljanov ni bil homogen, saj ga cepita dve delitvi: po (pod)razredu in starosti

Republikanska tradicija

- koncepcija državljanstva kot vključenost državljanov v javne zadeve z namenom skupnega dobrega
- poudarek na odgovornem izpolnjevanju državljanskih dolžnosti
- ena pglavitnih dolžnosti državljanov je sodelovanje v javnem življenju – apatija nezaželjena in nesprejemljiva
- vzpostavljanje in negovanje skupnostnih vezi – bratovščine državljanov, ki živijo v harmoničnem soglasju
- velik pomen je na državljanskih vrlinah (gr. *arete*, lat. *virtus*), ki jih državljanstvo pridobijo preko *izobraževanja* in *državne religije*

- državljanske vrline so širok koncept, ki vključujejo vse od *vrednot*, *telesnih in umskih sposobnosti*, *visokih moralnih načel*, *poznavanja javnih zadev*, pa vse do *vojaške discipline*
- namen koncepta državljanstva je poskus povezave posameznika in države v neko organsko celoto
- takšna povezava naj bi zagotavljala pravično in stabilno republikansko ureditev politične ga sistema ter hkrati individualno svobode državljanov

Grška tradicija upora

- **Heraklit** (c. 500 pr.n.š.)
 - edina konstanta so spremembe
 - s tezo o človeški in kozmični enotnosti presega raven pragmatizma in predvsem egoizma
 - pesimističen pogled na posameznika
 - disciplina, sila, vojna
- **Sofoklej**
 - **Antigona** (c. 441 pr.n.š.) kot poziv k uporabi proti oblasti, ki generira krivične (človeške!) zakone
- **Sokrat** (c. 469-399)
 - poziv k preizpraševanju vsake avtoritete
 - vsak posameznik ima neodtujljivo pravico do lastnega mnenja, do svobode misli in delovanja
 - demokracija ni samo odločanje z večino
 - razuma posameznika ne sme omejevati nobena avtoriteta

• **Epikurejci, ciniki, stoiki**

- ekstremni individualizem
- antistatizem
- internacionalizem/kozmopolitanizem
- **Aristip** (c. 430 pr.n.št.)
 - ustanovitelj epikurejske/hedonistične šole filozofije
 - užitek kot najvišji cilj

• **Ciniki (3 st. pr.n.št.)**

- **Antisten** (c. 444-370 pr.n.št.) zavrže aristokratski pedigre
- “vmitev k naravi”, kjer ne bo vlade, privatne lastnine, zakonskih zvez in religije
- njegov učenec **Diogen** poda še bolj radikalno kritiko civilizacije
- za doseganje cilja – popolne svobode – je potrebno zavreči vse konvencije, zmanjšati vse potrebe, se otresti vseh predsotkov in strahov
- prva kritika suženjstva in antropocentrizma - bratstvo vseh ljudi, kakor tudi vseh živih bitij
- prva ideja “svetovnega državljanstva”

- radikalna (re)interpretacija dveh ključnih konceptov: *Physis* in *Nomos*
- *Physis* – naravna oblika objekta, človekova narava, naravni red stvari
- *Nomos* – običaj, navada, zakon
- večina mislecev poskuša povezati oba koncepta – e.g., Aristotel govori o zakonih, ki bi določali naravno pojavljanje stvari
- ciniki zavračajo *Nomos* v korist *Physis*-a – cilj živeti v skladu z naravo
- zavračanjem *Nomos*-a zavračajo tudi arbitrarno oblast *polis*-a, kakor tudi vse običaje in navade, ki omejujejo svobodo posameznika
- s poudarjanjem svobode in krativnosti zelo blizu klasičnemu liberalizmu

• **Stoiki**

- nadaljevanje idej cinikov, a poudarjajo ugodnosti civilizacije
- Sokrat pokaže, da so lahko zakoni krivični, javno mnenje napačno, vseeno ne nudi alternativnega principa, ki bi vodil naše delovanje
- stoiki vidijo rešitev v zakonih narave, ki so nad vsemi običaji in pisanimi zakoni
- stoicizem močan na periferiji antične Grčije – oblast in demokracija nista kompatibilni?
- **Zeno** (336-264 pr.n.št.) nudi ostro kritiko Platonovega državnega komunizma in v svoji Republici nudi vizijo svoboden družbe brez vlade in jo širi na sužnje, barbare in preostanek sveta
- v idealni družbi ni prisile, sodišč, policije, vojska, šol, denarja in zakonov

- izhodišče in cilj njegove filozofije/teorije narava – življenje v skladu z naravo
- panteizem - narava = bog
- ljudje niso le individualna, pač pa tudi najbolj socialna bitja
- družba pogoj človekove eksistence, saj zunaj družbe posameznik ne more biti svoboden niti ne more obstajati kot človeško bitje
- podano je holistično pojmovanje družbe, po katerem celota (družba) ni enaka vsoti njenih sestavnih delov (posameznikov)
- individualnost ni stvar izolacije, temveč vsestranskega priznavanja svobode; ni stvar zaprtosti, temveč stvar združevanja

Oris anarhistične politične misli

- socialno-ekonomska, politična teorija in praksa, katere cilj je (po Proudhonu) doseči *anarhijo* - stanje brez vladarja
- anarhizem kot družbeno-filozofska in politična doktrina cilja na vzpostavitev take družbe, ki bi temeljila na pravici, enakosti in bratstvu, in v kateri bi bila odpravljena vsa sredstva državne in družbene prisile
- kot tak, anarhizem nasprotuje vsem oblikam hierarhije, izkoriščanja in avtoritete, in posledično njenima glavnima oblikama: *državi* in *kapitalizmu*
- začetek ("avtentičnih") anarhističnih idej gre tako iskati v 17. in 18. stoletju, v delih Gerrarda Winstanleya in predvsem v delu Williama Godwina *Raziskava o načelih politične pravičnosti (Enquiry Concerning Political Justice)*, ki na tem področju velja za pionirsko delo

Anarhizem kot:

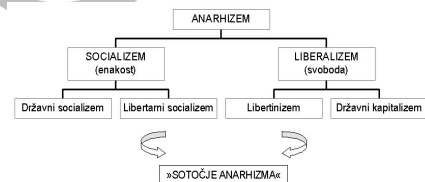
- (1) vizijo idealne, neprisilne, neavtoritativne družbe;
- (2) kritiko obstoječe družbe in njenih institucij, ki temelji na omenjeni proti-avtoritativni ideji;
- (3) pojmovanje človekove narave, ki upravičuje upanje na bistven napredek v smeri približevanja idealu;
- (4) strategijo doseganje sprememb, vključujoč oblikovanje neprisilnih, neavtoritativnih in decentraliziranih alternativ. (John Clark)

- nasprotovanje neupravičeni, vsiljeni avtoriteti oziroma tako imenovanemu *avtoritarizmu*
- avtoriteta mora biti upravičena, svobodna, nevsiljiva, neobvezna, funkcionalno specifična, temeljiti pa mora na kompetentnosti in soglasju
- anarhizma ni mogoče reducirati na anti-statism, saj anarhizem nikoli ni imel omejene vizije deetatizma, pač pa je vedno nasprotoval vsem oblikam političnega, socialnega in ekonomskega izkoriščanja, ki omejujejo svobodo, enakost in solidarnost

- anarhistična družbena misel kot fleksibilen sklop idej v neprestanem spreminjanju, ki je odprt za modifikacije v luči novih spoznanj
- anarhizem nikoli ni bil rezultat posameznih anarhističnih „mislecev“, pač pa je vedno bil, je, in bo stvar ljudi
- „Anarhizem je bil rojen med ljudmi. Poln življenja in kreativne energije bo ostal le toliko časa, kolikor bo stvar ljudi.“ (Peter Kropotkin)
- skozi celotno zgodovino anarhizem tako ni bil zgolj ideja in praksa samoooklicanih anarhistov, pač pa so anarhizem velikokrat prakticirali tudi „navadni“ ljudje, ne da bi se tega zavedali ali sploh slišali za besedo anarhizem
- anarhistična načela neavtoritarnega organiziranja so se razširila v tolikšni meri, da bi lahko za anarhistična šteli tudi mnoga družbena gibanja, čeravno nimajo te identitete
- drugi strani se številni anarhisti namenoma ne deklarirajo za anarhiste: popolna emancipacija vsebuje tudi emancipacijo od identitete

SOTOČJE ANARHIZMA

- K ideji anarhizma niso prispevali samo tisti, ki so se sami imeli za anarhiste (ali pa so jih imeli drugi), po drugi strani pa je ideja anarhizma več kot samo oplazila druge ideje, še posebno različne socialistične (Rizman).
- Anarhosindikalistični mislec Rudolf Rocker sodobni anarhizem opiše kot "sotočje dveh velikih tokov", ki sta med francosko revolucijo in po njej našla naslednja značilna izraza v intelektualnem življenju Evrope: socializem in liberalizem.

- Glavno sporočilo Smithovih del: zavračanje „surovih“ in „podlih poskusov“ „gospodarjev človeštva“, ki želijo slediti „ogabnemu načelu“: „Vse zase, nič za druge.“
- Nasproti takšnemu patološkemu razmišljanju Smith postavi koncept prostega trga, ki naj bi vodil do ideala svobode in enakosti, ter zagotavljal pravico vsakega posameznika do kreativnega in samotizpolnjujočega dela.
- V poglavju *The Expenses of the Sovereign or Commonwealth* (Knjiga V, Poglavlje I) zapiše:

„Razumevanje večjega dela človeštva določa njihova vsakdanja zaposlitev. Tako človek, čigar celotno življenje je omejeno na opravljanje nekaj preprostih operacij, katerih učinki so verjetno vedno enaki, nima priložnosti uporabiti svojega uma, (...) in postane tako neumen in ignorantski kot človeško bije sploh lahko postane. Na veliko veselje svoje države je popolnoma nesposoben presojanja. Njegova spretnost na delovnem mestu se torej razvija na račun njegovih intelektualnih in družbenih odlik. A to je položaj, v katerega je v vsaki ‚napredni‘ in ‚civilizirani‘ družbi pahnjena reven delavski sloj, torej velik del ljudi. (...) Drugače je v tako imenovanih ‚barbarskih‘ družbah, kot se jih pogosto imenuje. V teh družbah najrazličnejše zadolžitve slehernega posameznika silijo k uporabi lastnih sposobnosti, um pa ne pade v dremavo topoglavost, ki v ‚civiliziranih družbah‘ poneumlja velik sloj ljudi. V teh ‚barbarskih‘ družbah, kot jih imenujejo, je vsak posameznik državnik, ki je sposoben razsojati o interesih družbe...“

Material circumstances of the NL

- During the post-war period of reconstruction of Europe, capitalism not only failed to collapse as a result of its own inherent contradictions, as predicted by Marxists, but seemed to many workers to be delivering the goods.
- The reigning orthodoxies of Liberalism and Marxism seemed exhausted and irrelevant, but there was no clear alternative.
- The old class analysis did not seem to fit post-scarcity – i.e., affluent society.
- Unlike previous leftist movement and theories that were primarily concerned with overcoming economic scarcity, the New Left in societies of abundance was preoccupied with the transformation of everyday life.
- Capitalism promised and offered affluence, but on the other hand it delivered conformity, alienation, materialism, boredom.

The Old versus the New

- According to the New Left the Old Left never had real revolutionary potential
- The New Left is not posing only a question of a struggle between two economic classes, but is rather posing a much broader historical question, not just classes but hierarchy – hierarchy as existed in factory, in family, in school, in sexual relationships etc.
- The New Left was not concerned just with class divisions based on economic exploitation, and was not concerned just with economic exploitation, but was rather concerned with domination, domination that may not have any economic meaning at all – domination of women by men in which they are not economically exploited, domination of ordinary people by bureaucrats, even though this may include some welfare programs,...

KLJUČNI VZROK REVOLUCIONARNIH SPREMENB

- Do želje po zrušitvi kapitalizma naj bi prišlo zaradi alienacije in eksploatacije.
- „Radikalna družbena revolucija je povezana z določenim zgodovinskim stanjem ekonomskega razvoja; ta je njen predpogoj.“
- Ljudje imajo instinkt po svobodi. Želja po končanju zatiranja (kapitalizma) je tako univerzalna značilnost vseh ljudi, ne glede na njihovo razredno pripadnost. „Komunizem ne izhaja iz teorije, pač pa iz naravnega nagona, ki ni nikoli v zmoti.“
- „Marx upošteva samo ekonomsko vprašanje in pravi, da so tisti, ki so najbolj napredni in najbolj sposobni za socialno revolucijo, tisti, pri katerih je ‚sodobna kapitalistična produkcija‘ dosegla svojo najvišjo razvojno stopnjo. Le te dežele so civilizirane in edine poklicane, da začnejo in vodijo to revolucijo.“

KLJUČNI AKTER REVOLUCIONARNIH SPREMENB

- Ključni dejavnik revolucionarnih sprememb naj bi bil urbano, kvalificirano delavstvo. „Revolucija je možna samo tam, kjer predstavlja proletarijat pomemben del celotne družbe. Bakunin ne razume absolutno nič glede družbene revolucije... Za njega ekonomski predpogoj ne obstajajo... Moč želje in ne ekonomski predpogoj so temelj njegove družbene revolucije.“ Revolucija naj bi potekala od zgoraj navzdol („*top-down*“) in *centrifugalno* – iz industrializiranega centra proti periferiji.
- Delavski razred najmanj revolucionarni element celotne družbe. „Nek drug izraz v tem programu je nam, revolucionarnim anarhistom, ki odkrito hočemo popolno osvoboditev ljudstva, globoko antipatičen; da je proletarijat prikazan kot razred, ne kot množica. Ali veste, kaj to pomeni? Nič več in nič manj kot neko novo aristokracijo, aristokracijo tovarnskih oziroma mestnih delavcev, pri tem pa so izključeni milijoni, ki tvorijo podeželski proletarijat. Po pričakovanju gospodov nemških socialnih demokratov pa bodo ti tisti pravi podložniki v njihovi vsiki ljudski državi.“ Revolucija naj bi potekala spontano, od spodaj navzgor („*bottom-up*“) in *centripetalno* – iz periferije proti centru. Tako ni mogoče govoriti o načrtu revolucije. „Na kratko, revolucija mora biti povsod neodvisna od centralne točke, ki je njen izraz, njen produkt, ne pa njen izvor, njeno vodstvo in njen vzrok.“

VLOGA ZNANSTVENE TEORIJE

- Teorija je nujna za utemeljitev revolucionarnih sprememb, kakor tudi za razumevanje socio-ekonomskega razvoja družbe. Družbo vodijo znanstveni zakoni, ki jih lahko tolmačijo le izobraženi posamezniki. „Bakunin je človek brez teoretičnega znanja.“
- Teorija ni potrebna. „Marx pogublja delavce s tem, ko hoče iz njih narediti teoretike.“ Revolucija se po Bakuninu ne dela tako, da ljudi učiš, temveč tako, da jih pripelješ do upora in revolucije, ki je že sama po sebi vzgojna. Pojav razreda učenjakov – ločenega od ljudskih mas – bo nujno vodil do nastanka nove aristokracije. Marksizem je ideologija „radikalne inteligence“, ki v revoluciji vidi zgolj lastne koristi. Po prevzemu oblasti bi znanost uporabila za upravljanje svoje dominacije nad množicami. Marksizem je nova religija z novo duhovščino, ki se bo v zaslužjevanju ljudi pridružila ostalim ideologijam.

VLOGA DRŽAVE

- Močna država naj bi bila nujna pri prehodu iz kapitalizma v komunizem.
- Države ni mogoče uporabiti v revolucionarne namene. Moč in oblast lahko premamita tudi najbolj poštene in pogumne. Najslabše, kar bi se lahko socializmu zgodilo, bi bilo, da bi se povezal z absolutizmom, kar bi vodilo k največji tiraniji vseh časov. Vsaka revolucija, če pride v roke določene stranke, izgubi svoj resnični namen in se izrodi v kontrarevolucijo. Prav tako revolucija ne sme biti pojmovana zgolj kot cilj, pač pa prej kot pot do boljše družbe.

VPRAŠANJE AVANTGARDIZMA IN VLOGE POLITIČNE STRANKE

- Da bi bile revolucionarne spremembe možne, naj bi bila potrebna močna organizacija – stranka. Partija bi nadzorovala proces revolucionarnih sprememb in sprejemala odločitve, potrebne za tranzicijo v komunizem.
- Ustanovitev nove politične stranke bi pomenila nov razred (poklicnih) politikov. Avantgardizem partije bo vodil do novega oblastništva. „Diktatura proletariata“ bo vodila do „diktature nad proletariatom“, do nastanka „profesionalnih revolucionarjev“ in „rdeče birokracije“ („najbolj ničvredne in najstrašnejše laži, ki jo je ustvarilo naše stoletje“). Diktatura in revolucija sta nekompatibilni *per se*.

ONTOLOGIJA ANARHIZMA

- kartezijanska filozofija – poudarja enkratnost človeške narave
- za razliko od živalskih vrst, kjer vsi posamezniki opravljajo popolnoma iste stvari – upravljajo jih isti um, navdihuje ista volja –, človeška narava (inteligenca) te nagone potiska v ozadje
- „Živalska skupnost je združba okroglih, kvadratnih, kockastih ali trikotnih atomov, ki so vedno enako dovršeni; njihova osebnost je enodušna, lahko bi zapisali, da en sam jaz obvladuje vse.“
- Za razliko od živali, kjer je volja stalna in enoznačna, ker sledijo neomajnemu nagonu, je človeška narava „tisto“, ki omogoča njegovo svobodo, individualnost, razvoj in predvsem napredek. Človeška družba je tako kalejdoskop, saj je zaradi individualnosti svojih članov vedno znova nekaj novega, novo konstituirajočega.“ (Pierre-Joseph Proudhon).
- človek je po naravi dober; če ne, potem vsaj, da je človek po naravi družbeno bitje

- to ni rezultat posameznikovega pragmatizma in egoizma (tehtanje stroškov in koristi), niti ni (zgolj) rezultat razvoja človeštva in človeka, pač pa tudi rezultat njegove narave, za katero lahko zapišemo, da je predoločena
- Noam Chomsky na primeru jezika – ki je „zrcalo uma“ – uspe dokazati natančnejšo hipotezo, da ima narava *homo loquens* neke lastne intrinzične intelektualne in kognitivne kapacitete (forme).
- človeške narave tako ne gre razumeti kot *tabula rasa*, ki čaka na družbeno oblikovanje, saj je v veliki meri že predstrukturirana (*pre-structured*)

KROPOTKIN IN VZAJEMNA POMOČ

- lucidna kritika Huxleyeve in Spencerjeve razlage Darwinove teorije
- T. H. Huxley in Herbert Spencer celotno življenje zreducirata na goli boj za obstanek
- Kropotkin za zakon narave proglasi zakon kooperacije in vzajemne pomoči
- vzajemno pomoč je mogoče smatrati za naravni zakon vsaj toliko kot medsebojni boj, ob tem da je vzajemna pomoč mnogo bolj pomemben dejavnik progresivne evolucije posameznih vrst
- v boju za življenje vzajemna pomoč pravilo znotraj najbolj uspešnih vrst, podkrepi z vrsto najrazličnejših empiričnih podatkov
- Kropotkin opozori, da je boj za preživetje v prvi vrsti boj proti neugodnim ali celo sovražnim okoliščinam, ne pa boj med osebkami iste vrste
- „Trdimo, da je v vseh pogojih vzajemna pomoč največja prednost v boju za preživetje. Živalske vrste, ki jo prostovoljno ali pod prisilo opustijo, so obsojene na propad, medtem ko imajo največje možnosti za preživetje in nadaljnji razvoj živali, ki se znajo najbolje dopolnjevati.“

- „darwinistični fundamentalisti“ poudarjajo, da boj med osebkami iste vrste vodi do preživetja najuspešnejših
- Kropotkin identificira kot temeljno enoto boja posamezno živalsko vrsto kot celoto; pri tem so najuspešnejše in najbolj uspevajo tiste, znotraj katerih je stopnja sodelovanja in pomoči med posameznimi osebki največja
- „Živalske vrste, znotraj katerih se je na eni strani medsebojni boj zreduciral na najnižjo stopnjo, na drugi pa se je praksa vzajemne pomoči najbolj razvila, so najštevilnejše, najuspešnejše in najbolj odprte za nadaljnji razvoj. Medsebojno varstvo, ki je v tem primeru doseženo, možnost, da se doseže visoka starost in akumulira izkustvo, višja intelektualna razvitost in pridobivanje družbenih navad, zagotavljajo ohranitev vrste, njeno širjenje in nadaljnjo napredno evolucijo. Nedružbene vrste so, nasprotno, obsojene na propad.“

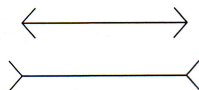
- vzajemna pomoč znotraj posameznih živalskih vrst je torej glavni dejavnik evolucije
- zaključek ima revolucionarne posledice, saj sledi, da je biološki in socialni napredek (tudi znotraj družbe) mogoče dosežati le s prakso vzajemne pomoči in kooperacije, nikakor pa ne s silo in prisilo
- po Kropotkinu je te prvobitne instinkte mogoče znova obuditi k življenju na dva načina:
 - a) z ustreznimi sredstvi ekonomske organizacije, ki temelji na kooperativni podlagi, in
 - b) z novim pristopom k moralnim sistemom, ki bi morali izvirati iz načela „vzajemne pomoči“

BIOLINGVISTIČNA TEORIJA NOAMA CHOMSKEGA

- v svojih raziskavah o avtonomni univerzalni slovnici (*universal grammar*) pride do zaključka, da imajo vsi človeški jeziki (okoli šest tisoč), kljub očitnim medsebojnim razlikam, skupno notranjo strukturo
- ta struktura naj bi bila notranja – vprogramirana v človeške možgane kot je v ptice vprogramirano njihovo petje
- ponotranjena zgolj struktura jezika, ne pa tudi sam jezik; tako se otrok ne bo naučil nobenega (eksternega) jezika, če temu ne bo tudi podvržen
- Chomsky predpostavlja, da ima človek za razliko od ostalih živih bitij napravo za osvajanje jezika (*language-acquisition device*), ki ob izpolnjenem pogoju primernega stimulusa v pravem času, otroku omogoča lahko osvojitve jezika
- otrok jezika ne pridobiva (le) s posnemanjem, pač pa ima že zelo zgodaj uvid v samo strukturo jezika in tako ne tvori le stavkov, ki jih prevzema od drugih, pač pa tudi stavke in oblike, ki jih pred njim ni izrekel še nihče

- „Po Chomskem mora biti generativna gramatika sposobna proizvesti neskončno število stavkov, pri čemer se lahko opre samo na določeno, dosti omejeno število pravil. Večina tako proizvedenih stavkov je novih, in prav mogoče je, ne glede na to, ali so besede znane in neštetokrat reproducirane, da so bili ti stavki izgovorjeni ali zapisani prvič v človeški zgodovini. Omejeno število pravil tako (paradoksalno) razpira široki, skoraj neomejeni prostor svobode, ki dopušča neskončno proizvajanje stavkov.“ (Rizman, 1997)
- Lahko zaključimo, da nam lahko daje lingvistika močan argument, da je neomejena svoboda bistveni razpoznavni znak – v nasprotju z živalskim svetom – človekove narave

- naprava za osvajanje jezika je nek mentalni modul oziroma „mentalni organ“, ki je razmeroma neodvisen od drugih umskih sposobnosti
- tezo, da je človeški um (narava) sestavljen iz vrste podobnih modulov (e.g., modula za prepoznavanje obrazov, modula za vizualno zaznavanje), informacijsko zaprtih (*informationally encapsulated*) oziroma v svojem notranjem delovanju ločenih od preostalih informacij, ki so na voljo našemu umu, potrjuje tudi iluzija Müller-Lyer

- Chomsky podaja možne oziroma potencialne povezave med lingvistiko na eni strani ter politično filozofijo, ki pa so zgolj abstraktne narave
- od 18. stoletja naprej obstajajo najrazličnejša razmišljanja in teorije o možnih povezavah med glavnim elementom naravnega jezika (*natural language*), pogosto imenovanem kreativni aspekt jezika (*creative aspect of language*), ter nagonom po svobodi
- za razliko od Chomskega izpelje neposredno povezavo med „njegovim“ družbeno mislijo in lingvistiko Raphael Salkie
- na osnovi že omenjene predpostavke, da je mogoče povsem svobodno producirati neskončno število stavkov z omejenim obsegom jezikovnih pravil, Salkie sklene: „Če ima Chomsky prav, potem naša esencialna človeška narava omejuje našo svobodo in ni nobene potrebe po prisišnih družbenih strukturah, da bi to svobodo še naprej omejevale.“ (Salkie, 1997)

- Chomsky opozarja, da „je to res le upanje in ne nek znanstveni rezultat. Tako malo vemo o človeški naravi, da o tem ne moremo sprejemati nekih resnih zaključkov. Ne moremo odgovoriti niti na vprašanje narave samih insektov. Le na podlagi kombinacije naših intuicij, upanj in izkušenj lahko domnevamo, da ljudje res imajo nagon po svobodi. Vendar se ne smemo pretvarjati, da je to rezultat znanstvenega razumevanja. Ni in ne more biti. Enostavno ni znanosti o ljudeh in njihovih interakcijah, ali celo o preprostejših organizmih, ki bi na to lahko dala odgovore.“ (Chomsky, 2005)
- vseeno pa gre lingvističnemu delu pripisati vrednost tudi zaradi (pionirskega) poskusa razkrivanja, kako strukture avtoritete in kontrole omejujejo in izkrivljajo človekove kapacitete in potrebe, kakor tudi poskusa izgradnje družbene teorije, ki bi rezultirala v praktičnih idejah, kako te strukture preseči in odpraviti.

- s svojo „biolingvistično“ teorijo Chomsky tako ovrže (prevladujočo) behavioristično pozicijo, po kateri človek ni nič več kot *tabula rasa* oziroma modelirna masa, ki se prilagaja zahtevam in željam vladajočih
- ugotovitev ni revolucionarna zgolj z vidika lingvistike, pač pa ima tudi pomembne družbeno-politične posledice
- na osnovi lingvistike – ki je že za kartezijanske filozofe predstavljala najprimernejši „vpogled“ (okno) v človekovo naravo – Chomsky pokaže in dokaže, da ima človek neke notranje kognitivne in intelektualne forme
- najprimernejši družbeni, ekonomski in politični sistem je posledično tisti, ki tem intrinzičnim formam – in s tem človeku – omogoča največjo stopnjo samorealizacije in maksimiziranja (notranjega) kreativnega potenciala
- kakšen je ta idealni sistem, lahko zaradi trenutne stopnje (ne)razvitosti (družboslovne) znanosti le ugibamo

Oris anarhistične politične misli II.

„Uboga človeška narava, kakšni zločini so bili storjeni v tvojem imenu! Vsak bedak, od kralja do policista, od topoglavca do diletanta v znanosti, si dovoli razpravljati o človeški naravi. Večji kot je umski šarlatan, bolj vztraja na sprevrženosti in slabosti človeške narave. Vendar kako lahko kdorkoli danes o njej sploh razpravlja, ko pa je vsaka duša zapor, vsako srce vklenjeno, ranjeno in pohabljeno?“

- Emma Goldman

- socialno-ekonomska, politična teorija in praksa, katere cilj je (po Proudhonu) doseči *anarhijo* - stanje brez vladarja
- anarhizem kot družbeno-filozofska in politična doktrina cilja na vzpostavitev take družbe, ki bi temeljila na pravici, enakosti in bratstvu, in v kateri bi bila odpravljena vsa sredstva državne in družbene prisile
- kot tak, anarhizem nasprotuje vsem oblikam hierarhije, izkoriščanja in avtoritete, in posledično njenima glavnima oblikama: *državi* in *kapitalizmu*
- začetek ("avtentičnih") anarhističnih idej gre tako iskati v 17. in 18. stoletju, v delih Gerrarda Winstanleya in predvsem v delu Williama Godwina *Raziskava o načelih politične pravičnosti (Enquiry Concerning Political Justice)*, ki na tem področju velja za pionirsko delo

Anarhizem kot:

- (1) vizijo idealne, neprisilne, neavtoritativne družbe;
- (2) kritiko obstoječe družbe in njenih institucij, ki temelji na omenjeni proti-avtoritativni ideji;
- (3) pojmovanje človekove narave, ki upravičuje upanje na bistven napredek v smeri približevanja idealu;
- (4) strategijo doseganje sprememb, vključujoč oblikovanje neprisilnih, neavtoritativnih in decentraliziranih alternativ. (John Clark)

- nasprotovanje neupravičeni, vsiljeni avtoriteti oziroma tako imenovanemu *avtoritarizmu*
- avtoriteta mora biti upravičena, svobodna, nevsiljiva, neobvezna, funkcionalno specifična, temeljiti pa mora na kompetentnosti in soglasju
- anarhizma ni mogoče reducirati na anti-statism, saj anarhizem nikoli ni imel omejene vizije deetatizma, pač pa je vedno nasprotoval vsem oblikam političnega, socialnega in ekonomskega izkoriščanja, ki omejujejo svobodo, enakost in solidarnost

ONTOLOGIJA ANARHIZMA

- kartezijanska filozofija – poudarja enkratnost človeške narave
- za razliko od živalskih vrst, kjer vsi posamezniki opravljajo popolnoma iste stvari – upravlja jih isti um, navdihuje ista volja –, človeška narava (inteligenca) te nagone potiska v ozadje
- „Živalska skupnost je združba okroglih, kvadratnih, kockastih ali trikotnih atomov, ki so vedno enako dovršeni; njihova osebnost je enodušna, lahko bi zapisali, da en sam jaz obvladuje vse.“
- „za razliko od živali, kjer je volja stalna in enoznačna, ker sledijo neomajnemu nagonu, je človeška narava „tisto“, ki omogoča njegovo svobodo, individualnost, razvoj in predvsem napredek. Človeška družba je tako kaleidoskop, saj je zaradi individualnosti svojih članov vedno znova nekaj novega, novo konstituirajočega.“ (Pierre-Joseph Proudhon).
- človek je po naravi dober; če ne, potem vsaj, da je človek po naravi družbeno bitje

KROPOTKIN IN VZAJEMNA POMOČ

- lucidna kritika Huxleyeve in Spencerjeve razlage Darwinove teorije
- T. H. Huxley in Herbert Spencer celotno življenje zreducirata na goli boj za obstanek
- Kropotkin za zakon narave proglasi zakon kooperacije in vzajemne pomoči
- vzajemno pomoč je mogoče smatrati za naravni zakon vsaj toliko kot medsebojni boj, ob tem da je vzajemna pomoč mnogo bolj pomemben dejavnik progresivne evolucije posameznih vrst
- v boju za življenje vzajemna pomoč pravilo znotraj najbolj uspešnih vrst, podkrepi z vrsto najrazličnejših empiričnih podatkov
- Kropotkin opozori, da je boj za preživetje v prvi vrsti boj proti neugodnim ali celo sovražnim okoliščinam, ne pa boj med osebkami iste vrste
- „*Trdimo, da je v vseh pogojih vzajemna pomoč največja prednost v boju za preživetje. Živalske vrste, ki jo prostovoljno ali pod prisilo opustijo, so obsojene na propad, medtem ko imajo največje možnosti za preživetje in nadaljnji razvoj živali, ki se znajo najbolje dopolnjevati.*“

- „darwinistični fundamentalisti“ poudarjajo, da boj med *osebkami iste vrste* vodi do preživetja najuspešnejših
- Kropotkin identificira kot temeljno enoto boja posamezno *živalsko vrsto kot celoto*; pri tem so najuspešnejše in najbolj uspevajo tiste, znotraj katerih je stopnja sodelovanja in pomoči med posameznimi osebkami največja
- „*Živalske vrste, znotraj katerih se je na eni strani medsebojni boj zreduciral na najnižjo stopnjo, na drugi pa se je praksa vzajemne pomoči najbolj razvila, so najštevilčnejše, najuspešnejše in najbolj odprte za nadaljnji razvoj. Medsebojno varstvo, ki je v tem primeru doseženo, možnost, da se doseže visoka starost in akumulira izkustvo, višja intelektualna razvitost in pridobivanje družbenih navad, zagotavljajo ohranitev vrste, njeno širjenje in nadaljnjo napredno evolucijo. Nedružbene vrste so, nasprotno, obsojene na propad.*“

- vzajemna pomoč znotraj posameznih živalskih vrst je torej glavni dejavnik evolucije
- zaključek ima revolucionarne posledice, saj sledi, da je biološki in socialni napredek (tudi znotraj družbe) mogoče dosegati le s prakso vzajemne pomoči in kooperacije, nikakor pa ne s silo in prisilo
- po Kropotkinu je te prvotne instinkte mogoče znova obuditi k življenju na dva načina:
 - a) z ustreznimi *sredstvi ekonomske organizacije*, ki temelji na kooperativni podlagi, in
 - b) z *novim pristopom k moralnim sistemom*, ki bi morali izvirati iz načela „vzajemne pomoči“

- anarhizem pojmuje človeka, človeško naravo in družbo na osnovi koncepta *natura naturans* – v filozofskem smislu „*kot stvari lahko postanejo*“, in ne na osnovi koncepta *natura naturata* – v zgodovinskem smislu „*kot stvari so ali kot so to postale*“
- tako je razumljivo, da (socialni) anarhisti to skupnost („svobodnih“ in „enakih“) gradijo na predpostavki, da je človek po naravi dober, pri tem pa poudarjajo, da lahko ljudje delajo več in bolje, če sodelujejo na enakopravni in svobodni podlagi
- za razliko od Hobbesa smatrajo, da v „preddružbenem stanju“ urejajo socialno življenje običaji in instinkti, ne da bi za to bili potrebni še zakoni in oblast
- človek naj bi bil po svojem izvoru socialno in nedolžno bitje, njegovi instinkti kooperacije pa so se v zgodovini že neštokrat potrdili

- kasnejša obtežitev družbe z institucionalno mašinerijo (od zakonov do države), korupcija in pripravljenost ljudi, da oddajo svoje naravne pravice in moč predstavniki telesom, naj bi pripeljali do obstoječega družbenega stanja
- kot zapiše Alexander Berkman: „*Celotni človeški napredek sestoji iz teženj po varnosti, miru in blaginji. Vzajemna pomoč, sodelovanje, svoboda in sreča so človekovi naravni nagoni. Te tendence so se izražale in potrjevale vsem težavam in oviram navkljub.*“

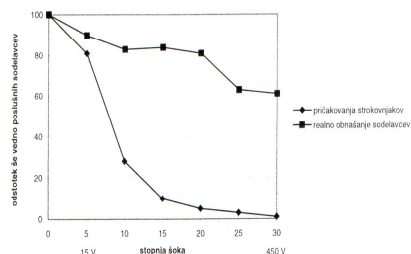
Nauk celotne zgodovine je torej ta, da niti sile narave niti druga nasprotovanja niso uspeli zaustaviti tega pohoda k napredku. Če bi me povprašali, da naj na kratko definiram civilizacijo, bi vam odgovoril, da je civilizacija triumf človeka nad silami teme, narave in drugih ljudi.“

- vzroke za posameznikovo nagnjenost k vojskovanju, nasilju, tekmovalnosti in sebičnosti ne gre iskati (zgoj) v človeški naravi, pač pa jih gre iskati drugje – zunaj samega posameznika
- Charles P. Snow (1961) zapiše, da nas natančnejši razmislek o dolgi in mračni zgodovini človeštva kmalu pripelje do spoznanja, da je bilo več zločinov storjenih zaradi poslušnosti in pokornosti, kot pa jih je bilo storjenih v imenu upora
- vzrok, ki se pre pogosto zreducira na „bolno“ človeško naravo, gre v resnici iskati v *državljski poslušnosti*
- Howard Zinn: „*Naš problem ni državljanska neposlušnost, pač pa državljanska poslušnost. Naš problem so množice ljudi širom sveta, ki so ubogale diktate vladnih veljakov in odkorakale v vojne. Milijoni so bili ubiti zaradi te poslušnosti. Naš problem je, da so ljudje vsepovsod po svetu še naprej poslušni, navkljub revščini, lakoti, neumnosti, vojni in krutosti. Naš problem je, da so ljudje še naprej poslušni, medtem ko so ječe polne majhnih tatov, pravi kriminalci pa vodijo države.*“

Milgramovi eksperimenti

- potrdijo tezo, da imajo avtoritete (institucije) vpliv na prostovoljno izvajanje nasilja brez občutka krivde
- v izvorni različici eksperimenta je vodja projekta Stanley Milgram prek oglasa v časopisu povabil ljudi, da sodelujejo v poskusu o učinkih kaznovanja na učenje izbranim poskusnim osebam – v poskusu je sodelovalo štirideset moških, starih od dvajset do petdeset let, različnih poklicev in izobrazbe – je bilo sporočeno, da gre za eksperiment v zvezi z učenjem in spominjanjem

Slika 1: Pričakovana in realna stopnja poslušnosti

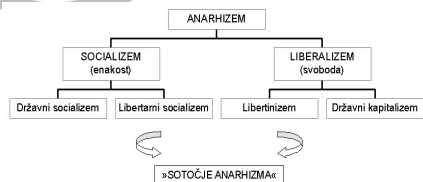
Vir: Gergen in Gergen

- rezultati eksperimenta se pogosto interpretirajo kot vnovičen dokaz, ki potrjuje „zgodovinsko dokazano“ spoznanje o krutosti in nasilni naravi človeka
- zaključki same raziskovalne skupine, ki je vodila eksperiment, so popolnoma drugačni
- eksperimenti so dokazali pripravljenost odraslih oseb, ki so preprosto „izpolnjevali svoje dolžnosti“, da postanejo sodelavci v pogubnih, destruktivnih procesih, ki so sicer v nasprotju z njihovim osebnim prepričanjem
- izguba občutka odgovornosti in množično popuščanje v lastnih moralnih ocenah sta torej najusodnejši posledici slepe poslušnosti
- nasilje ni posledica človekove narave, temveč konformizma, pragmatizma in moči socialnih vlog

- Milgram je ob eksperimentih identificiral še en psihološki fenomen, ki se pojavlja v situacijah slepe poslušnosti, in sicer kontra-antropomorfizem
- gre za nasprotno težnjo antropomorfizmu, ki je značilen za majhne otroke ali primitivne kulture, da neživim predmetom pripisujejo lastnosti živih bitij, kontra-antropomorfizem je torej težnja, da se živa bitja razosebi, razvrednoti
- nadaljnje modifikacije Milgramovih eksperimentov – poskušale so identificirati dejavnike, ki vplivajo na zviševanje ali zmanjševanje slepega sledenja avtoritetam – privedejo do ugotovitev, da na stopnjo konformizma vpliva: stopnja legitimnosti avtoritete, bližina avtoritete, osebne značilnosti poskusne osebe, prisotnost drugih ljudi in sama bližina žrtve

SOTOČJE ANARHIZMA

- K ideji anarhizma niso prispevali samo tisti, ki so se sami imeli za anarhiste (ali pa so jih imeli drugi), po drugi strani pa je ideja anarhizma več kot samo oplazila druge ideje, še posebno različne socialistične (Rizman).
- Anarhosindikalistični mislec Rudolf Rocker sodobni anarhizem opiše kot "sotočje dveh velikih tokov", ki sta med francosko revolucijo in po njej našla naslednja značilna izraza v intelektualnem življenju Evrope: socializem in liberalizem.

KLJUČNI VZROK REVOLUCIONARNIH SPREMEMB

- alienacija in eksploatacija
- „Radikalna družbena revolucija je povezana z določenim zgodovinskim stanjem ekonomskega razvoja; ta je njen predpogoj.“
- instinkt po svobodi
- „Komunizem ne izhaja iz teorije, pač pa iz naravnega nagona, ki ni nikoli v zmoti.“

KLJUČNI AKTER REVOLUCIONARNIH SPREMEMB

- urbano, kvalificirano delavstvo „Revolucija je možna samo tam, kjer predstavlja proletariat pomemben del celotne družbe. Bakunin ne razume absolutno nič glede družbene revolucije... Za njega ekonomski predpogoji ne obstajajo.“
- delovski razred najmanj revolucionarni element celotne družbe
- „Revolucija naj bi potekala spontano, od spodaj navzgor („*bottom-up*“) in *centripetalno* – iz periferije proti centru. Tako ni mogoče govoriti o načrtu revolucije. „Na kratko, revolucija mora biti povsod neodvisna od centralne točke, ki je njen izraz, njen produkt, ne pa njen izvor, njeno vodstvo in njen vzrok.“
- revolucija naj bi potekala od zgoraj navzdol („*top-down*“) in *centrifugalno* – iz industrializiranega centra proti periferiji

VLOGA ZNANSTVENE TEORIJE

- teorija nujna za utemeljitev revolucionarnih sprememb, kakor tudi za razumevanje socio-ekonomskega razvoja družbe
- teorija ni potrebna
- „Marx pogublja delavce s tem, ko hoče iz njih narediti teoretike.“
- Pojav razreda učenjakov – ločenega od ljudskih mas – bo nujno vodil do nastanka nove aristokracije. Po prevzemu oblasti bi znanost uporabila za upravičevanje svoje dominacije nad množicami. Marksizem je nova religija z novo duhovščino, ki se bo v zaslužjevanju ljudi pridružila ostalim ideologijam.
- družbo vodijo znanstveni zakoni, ki jih lahko tolmačijo le izobraženi posamezniki

VLOGA DRŽAVE

- močna država naj bi bila nujna pri prehodu iz kapitalizma v komunizem
- države ni mogoče uporabiti v revolucionarne namene
- moč in oblast lahko premamita tudi najbolj poštene in pogumne

VPRAŠANJE AVANTGARDIZMA IN VLOGE POLITIČNE STRANKE

- da bi bile revolucionarne spremembe možne, naj bi bila potrebna močna organizacija – stranka
- ustanovitev nove politične stranke bi pomenila nov razred (poklicnih) politikov
- partija bi nadzorovala proces revolucionarnih sprememb in sprejemala odločitve, potrebne za tranzicijo v komunizem
- avantgardizem partije bo vodil do novega oblastništva
- „Diktatura proletariata“ bo vodila do „diktature nad proletariatom“, do nastanka „profesionalnih revolucionarjev“ in „rdeče birokracije“ („najbolj ničvredne in najstrašnejše laži, ki jo je ustvarilo naše stoletje“)
- diktatura in revolucija sta nekompatibilni *per se*.

Ameriški liberalizem?

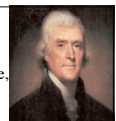
- ZDA niso le ena izmed najstarejših predstavniških demokracij sveta, pač pa so tudi država z eno izmed najbogatejših tradicij nezaupanja in nasprotovanja državi na eni strani, ter odobravanja in spoštovanja osebne avtonomije na drugi
- protestantska etika in s tem pravica do osebnega mišljenja in vesti postala osnovna premisa ameriške politične kulture, danes predstavlja temeljni branik svobode mišljenja in govora - vir ekstremnega individualizma, ki je globoko vkoreninjen v temelje ameriške družbe
- prvi priseljenci so se v „Novi svet“ podali ravno zaradi svojega verskega ali političnega prepričanja, zaradi katerega jim je v Evropi grozila kazen, včasih celo smrt

- že leta 1636 Roger Williams opozarja, da predstavlja vsako vsiljeno prepričanje „oskrnitev duše“, saj ima vsak posameznik pravico „poskusiti prav vse stvari“
- v tem času Anne Hutchinson iniciirala proto-anarhistično gibanje *antinomianov*, ki so se – kot nakazuje že samo ime – borili proti neupravičenim sponam (človeških) zakonov
- sledili so ideji, da pobožni ljudje niso več vezani na zakone, saj so očiščeni z božjo zaprisego, s „svetim duhom v nas“
- po angleški revoluciji je prišlo do množičnega priseljevanja kvekerjev, ki so s svojim sklicevanjem na notranje versko spoznanje in nenavadnim vedenjem le še okrepili splošno razširjeno sovraštvo in nezaupanje do (posvetnih) zakonov, podajanja političnih zapriseg, plačevanja davkov, vojaškega služenja in vojskovanja

- v 18. stoletju so z novimi vali priseljencev Severno Ameriko dosegle tudi ideje razsvetljenstva, ki so vero v človekovo dobro in možnost neomejenega družbenega napredka le še dodatno okrepile
- s kolonialno ekspanzijo proti zahodu, stran od starega sveta, se je krepilo nezaupanje priseljencev do sleherne oblasti in plačevanja davkov
- občutek neodvisnosti in individualnosti, ki se je razvil med samo-zanesenjaškimi (*self-reliant*) pionirji in priseljenci v 17. in 18. stoletju, sta glavni razlog, da je liberalizem v ZDA pridobil neke samosvoje (distinktivne) značilnosti in zaradi česar lahko danes upravičeno govorimo tudi kar o „ameriškem liberalizmu“

- priseljenci so tudi brez branja Thomasa Paina prišli do spoznanja, da je „*družba v vsaki obliki blagoslov, medtem ko je država v svoji najboljši obliki le nujno zlo; v svoji najslabši obliki pa neznosno zlo*“
- v organiziranju vsakdanjega življenja so bili tako uspešni, da je bil *Benjamin Franklin* delegate (zvezne) ustavne konvencije v Pensilvaniji prisiljen opozoriti, naj pohitijo z ustanavljanjem nove vlade:
„Gospodje, kot vidite lahko družba v anarhiji v kateri živimo uspeva vsaj toliko kot poprej. Pazite, da naši spori ne bi trajali predolgo, saj lahko ljudje pridejo do spoznanja, da lahko zlahka uspevajo brez nas.“
- vsi ustavni očetje sovražili demokracijo:
- *Madison* je kot glavno nalogo vlade opredelil „varovanje bogate manjšine pred večino, ki si bi zaželela enake razdelitve lastnine ali drugega, podobno sprevrženega cilja“
- *John Jay* je zahteval, da „morajo ljudje, ki so lastniki države, z njo tudi upravljati“

Thomas Jefferson

- opozarjal pred „nasilno“ in „grabežljivo“ naravo države, ter kot idealno ureditev predlagal brezvladno družbo („kot je med našimi Indijanci“)
- anarizmu povsem približal že z maksimo, da je „najboljša vlada tista, ki vlada najmanj“
- ob dilemi, ali imeti vlado brez časopisov ali časopise brez vlade, zapiše: „Niti trenutek se ne bi obotavljal pred izbiro slednje. Prepričan sem, da ljudje, ki živijo brez vlad, uživajo neskončno več sreče.“
- Deklaracija o neodvisnosti (1776) : „Mi trdimo, da so sledeče resnice umevne same po sebi: da so vsi ljudje ob rojstvu enaki, da jim je njihov Stvarnik dal neodtujljive pravice, med njimi pravico do življenja, svobode in iskanja sreče. Da bi zagotovili te pravice, so med ljudmi vzpostavljene vladavine, njihova pravična moč pa izhaja iz volje vladanih, tako da če kadarkoli katerakoli oblika vladavine ogrozi te smotre, ima ljudstvo pravico, da jo zamenja ali odpravi [sic] in postavi novo (...), ki bo najprimernejša za njihovo varnost in srečo.“

- ljudstvo ima v primeru despotizma oblasti ne le pravico, pač pa tudi dolžnost takšno vladno odpraviti
- že v 18. stoletju opozarjal na naraščajočo koncentracijo moči in bogastva znotraj nekaj bančnih institucij in industrijskih korporacij, prav tako pa je opozarjal na pojav novega razreda pred-kapitalistov – „aristokratov“:

„Ti se od ‚demokratov‘ ločijo v tem, da dvomijo v ljudi in se jih bojijo, zato jim tudi želijo odvzeti vso moč in jo predati višjim razredom. Na drugi strani pa se ‚demokrati‘ z ljudmi identificirajo, jim zaupajo, jih smatrajo za odkrite in poštene varuhe javnega interesa.“

- majhen upor vsake toliko časa dobra stvar, saj je to zdravilo nujno potrebno za dobro stanje vlade:

„Drevo svobode mora biti vsake toliko časa osveženo s krvjo domoljubov in tiranov. Četudi se bodo ljudje kdaj upora poslužili v napačnem trenutku in v napačen namen, je to vseeno boljše kot da se ga nikoli sploh ne bi poslužili. Upam, da bo duh upora proti vladi živ za večno.“

Thomas Paine

- bližje anarhistični poziciji
- ob začetku ameriške vojne za neodvisnost v svojem znamenitem pamfletu *Common Sense* poda prodorno analizo razlik med družbo in vlado, katera je – z ekstremnim nezaupanjem v delovanje vlade – imela velik vpliv na kasnejše analize „klasikov anarhizma“:

„Nekateri pisci so družbo in vladno zamenjali do te mere, da je med njima le malo razlike ali pa sploh ne. Ne le, da sta si različni, različne imata tudi svoje izvore. Medtem ko je družba rezultat naših želja, je vlada rezultat naše podlosti; medtem ko družba promovira naše zadovoljstvo pozitivno – z združevanjem naše vdanosti, vlada negativno – z omejevanjem naših hih. Prva spodbuja družbenje, druga ustvarja razlike. Prva je naš varuh, druga kaznovalec. Družba je v vsakem stanju blagoslov, medtem ko je vlada tudi v svoji najboljši različici nujno, v slabši pa nevdržno zlo. Vlada je, tako kot obleka, znak izgubljene nedolžnosti.“

- nasprotovanje vladi se je z leti le še krepilo: šestnajst let kasneje je v delu *The Rights of Men* v nasprotje vladi postavil pozitivne učinke naravnih (družbenih) nagonov, ki jih je kasneje v znamenitem delu *Vzajemna pomoč* razdelal Peter Kropotkin.

„V veliki meri red, ki vlada med človeštvom, ni rezultat vlade. Svaj izvor ima v načelih družbe in naravnem ustroju ljudi. Obstajal je pred vlado in bi obstajal, če bi bila vlada ukinjena. Vzajemna odvisnost in recipročni vpliv, ki ga ima človek nad človekom in vsi deli civilizirane skupnosti drug nad drugimi, ustvarjajo veliko verigo povezav, ki jih drži skupaj. Zemljiški posestnik, kmetovalec, proizvajalec, trgovec in vsak drugi, je s pomočjo drugega in vseh še bolj uspešen. Njihov zakon tvorijo skupni interesi; ta ima večjo veljavo kot vsi zakoni vlade.“

Ralph Waldo Emerson

- Emerson nacionalno državo in njene zakone pojmoval kot sovražnike svobode in kreposti, saj že sam obstoj političnih institucij vodi v kratenje človekovega dostojanstva:

„Vsaka država je pokvarjena. Vrli ljudje se zakonom ne smejo preveč pokoriti. V zavesti se razvije neka divja svoboda. Z zaostrovanjem zakonov želja po svobodi vodi v otopitev zavesti.“

- svojo libertarno vizijo gradi na veri v „potencialno popolnost razuma“ slehernega posameznika, in spoznanju, da „človek vsebuje v sebi vse, kar je potrebno za njegovo vladno“

- v eseju *Politics* Emerson zapiše besede, ki jih je za njim ovekovečil in radikaliziral njegov učenec Henry David Thoreau:

„Manj kot imamo vlade, tem bolje; manj zakonov in manj moči. Zdravilo za zlorabe formalne oblasti je vpliv osebnega značaja, rast Posameznika [sic]. Država obstaja, da izobražuje modrega človeka, tako kot se s pojavom modrega človeka država konča. Pojav značaja namreč državo naredi odvečno; moder človek je država.“

- Američane pozval naj se „odrečejo vladi, brez prestrašenega spraševanja ali se bodo lahko še vedno gradile ceste, dostavljala pisma in spoštovala osebna lastnina, ko bo naposled vlada nasilja končana“

- temeljni postulat Emersonove oziroma transcendentalistične filozofije je *panteizem* – prepričanje o vseprisotnosti božanskega v svetu, kjer je posledično sleherni stvar in bitje „mikrokozmos“ celotne stvarnosti: „Svet se zrcali v kaplji rose.“
- ker v svetu vlada „višji zakon“ (*Higher Law*), človek ne potrebuje človeških zakonov in države; namesto države Emerson predlaga javna zborovanja in srečanja krajanov, ki bi služila kot odločevalski forum

Henry David Thoreau

- v delu *Walden: or, Life in the Woods* Thoreau natančno opiše svoj transcendentalistični eksperiment – živeti preprosto, v naravi in z njo, v materialnem pomanjkanju vendar v duhovnem bogastvu
- svoje želje in zahteve utemeljuje z vero v naravno; se bistveno razlikuje od človeških zakonov, zaradi česar naj bi vsi posamezniki zvesti svojemu libertarnemu nazoru, dajali večji pomen svobodno porajajočim se impulzom kot pa mehanskemu sledenju pravil
- leta 1845 zaradi neplačevanja davkov – kot simbolnega protesta zoper vojno z Mehiko in suženjstvo – priprti za eno noč; rezultat te izkušnje esej *Državljska neposlušnost (On the Duty of Civil Disobedience)*

- esej predstavlja enega izmed najpomembnejših zagovorov oziroma utemeljitev pravice do upora in prakse državljanske nepokorščine
- razkriva vero v razum posameznika na eni strani, ter nezaupanje in sovražstvo do sleherne avtoritete na drugi
- svobode ni omejeval le na sfero politike, pač pa jo je logično razširil tudi na ekonomsko, družbeno in moralno sfero
- poudarja, da je vojna za neodvisnost ljudi sicer osvobodila politično, vendar večino vseeno še vedno pustila zaslužjeno ekonomsko in moralno:

„Ali je to dežela svobodnih? Kaj pomeni, da si svoboden pred kraljem Georgem, vendar še vedno ostajaš suženj kralja Predsodka? Kaj pomeni, da si rojen svoboden, vendar ne živiš svoboden? Kakšna je vrednost politične svobode, razen sredstva za doseganje moralne svobode?“

- kritiko uporabe večinskega odločanja tudi v moralnih zadevah oziroma v odločanju med dobrim in slabim:

„Se mora državljan na račun zakonodajalca samo za trenutek ali v zadnji stopnji odreči svoji vesti? Zakaj ima potem vsak človek vesti? Mislim, da bi morali biti najprej ljudje in šele nato objekti. Edino pravico, ki jo imam pravico predpostavljati je, da v vsakem trenutku delam tisto, kar mislim, da je prav.“

- poda lucidno kritiko zakonov, saj
„zakon nikoli ne naredi ljudi niti za trohico pravičnejše; in ker ga spoštujejo, so celo dobronamerni vsak trenutek narejeni za agente krivice.“
- rešitev za osvoboditev iz tiranije vidi le v uporu – državljanski nepokorščini

- Thoreau ni pomemben le zaradi idej o uporu in državljanski nepokorščini, pač pa vsaj toliko tudi kot predhodnik socialne ekologije
- v delih opisuje posledice industrializacije, modernega življenja, pehanja za dobičkom in oblastjo, ki nujno vodijo do alienacije od narave, dela, družbe in nenazadnje od samega sebe
- na osnovi spoznanja, da kapitalizem ni le glavni razlog za ohranjanje suženjstva na Jugu, pač pa da – z ustvarjanjem fiktivnih potreb in iluzornih predstav o ljudeh samih – nujno vodi tudi k „samozasužnjevanju“ sicer svobodnih ljudi, je Thoreau svoj *eksodus* našel v naravi:

„Šel sem v gozd, ker sem želel živeti preudarno; ker sem se želel soočiti samo z bistvenimi dejstvi življenja; ker sem želel ugotoviti ali se lahko naučim tisto kar me lahko življenje nauči, in ne, da bom ob svoji smrti spoznal, da sploh nisem živel.“

Transcendentalizem

- iskanje paralel med anarhizmom in liberalizmom ter transcendentalizmom nesmiselno, če ne že kar nelogično?
- na eni strani socialno-ekonomska, politična teorija, na drugi literarna struja, ki takšen pristop olajšuje dejstvo, da se v ameriških „literarnih krogih“ ravno transcendentalizmu izpodbija njegova literarna vrednost na račun njegove izrazite didaktičnosti, saj naj bi šlo predvsem za ekonomska, politična, filozofska ter teološka dela, katerih skupni imenovalec je družbena kritičnost
- transcendentalizma ni mogoče enoznačno definirati, zato bi lahko zapisali staro in oguljeno frazo, da je definicij transcendentalizma toliko, kolikor je njenih poskusov: *literarna struja, katere epoha je časovno omejena na obdobje med 1830 do 1850, njena prostorska dimenzija pa na Novo Anglijo*
- skupina mladih idealistov v 30. in 40. letih 19. stoletja v Bostonu osnovala debaten klub (*Transcendental Club of Boston*) ter začela izdajati časopis *The Dial*

Ontološka pozicija

- vzniknil iz unitarističnega religioznega gibanja, ki je zagovarjalo tudi svobodno interpretacijo Biblije
- zavračali so vero v čudeže, obrnili hrbet krščanski dogmاتي, in namesto tega „eksodus“ našli v ideji o duhovnem potencialu v vseh živih bitjih
- človekov odnos do boga naj bi bil individualen, zato je tudi duhovnik kot posrednik med bogom in posameznikom nepotreben in nesmiseln
- ljudje nosijo v sebi zametke božanskosti, zaradi česar imajo pravico in dolžnost nasprotovati vsaki vsiljeni tradiciji in avtoriteti
- sledi, da vsenavzoča božanskost spreminja svet v mikrokozmos(e), sleherni dušo posameznika pa v božansko dušo.
- ideje transcendentalizma poudarjajo pomen samozanesenjaštva oziroma „zaupanja vase“ (*self-reliance*), saj je to pogoj, da sleherni človek vpostavi stik z božanstvom oziroma Nad-dušo (*Over-Soul*) znotraj sebe

- v delu *Nature* (1849) Emerson zapiše o kozmični enotnosti:

Stojim na razgaljenih tleh, – moja glava plava v veselem zraku, povzdignjena v neskončno veselje, – in vsaka manjvredna sebičnost izgine. Postanem prosevo zrako. Nisem nič. Vidim vse. Tokovi totalnega bitja krožijo znotraj mene; sem del ali kos Boga!

- Walt Whitman pa v središče svoje pesmi *Song of Myself* (1855) postavi ravno redefinirani romantični jaz:

*Opevam sebe in se slavim,
in kar sem jaz dognal, to dognal boš ti,
kajti sleherni atom mojega telesa del je tudi tvojega!*

- individualnost ni enaka individualnosti utemeljeni v liberalni doktrini, kjer je vsak posameznik zaprt celota, v („odprti“) družbi pa velja načelo *homo homini lupus* (Hobbes) oziroma milejše *homo homini felis* (Popper)

- Emerson o redefiniranju posameznika in njegovega jaza zapiše:

Vsaka nadrobnost v naravi, list, kaplja, kristal, trenutek časa, je povezana s celoto in je deležna popolnosti celote. Vsak delec je mikrokozmos, ki zvesto odseva podobo sveta.

- s tezo o človeški in kozmični enotnosti transcendentalisti presegajo raven liberalnega pragmatizma in predvsem egoizma, saj je vsak posameznik moralno zaobvezan oziroma odgovoren za druge

- po liberalni (idealistični) poziciji je svoboda posameznika omejena s svobodo drugih
- svoboda posameznika tako ni stvar izolacije, kot poudarja Rousseau, temveč vsestranskega priznavanja svobode; ni stvar zaprtosti, temveč stvar združevanja
- resnično svobodni smo samo tedaj, če so dejansko vsi ljudje (*ergo* abolicionizem, feminizem) enako svobodni, kot smo mi sami - samo s svobodo drugih postanemo resnično svobodni
- čim številnejši so svobodni ljudje, ki nas obdajajo, in čim globlja in večja je njihova svoboda, tem večja, globlja in širša postaja naša svoboda
- svoboda drugih torej ne pomeni omejevanja ali zanikanja naše svobode, še več, je njena nujna predpostavka in potrditev

Epistemološka pozicija

- transcendentalizem ima svoje epistemološko izhodišče v Kantovem filozofskem sistemu apriornih kategorij
- Kantov idealizem je Lockejevo filozofijo zavrnil z osvetlitvijo vrste idej in implicitnih form, do katerih človek ne pride z izkustvom, ampak je preko njih možno priti do izkustva
- to nasprotje mogoče še najbolje prikaže Emerson v svojem eseju *The Transcendentalist*:

Mislenci in človeštvo je bilo vedno razdeljeno na dve sekti, materialiste in idealiste. Prvi gradijo na izkušnjah, drugi na zavesti; prvi razmišljajo na osnovi podatkov pridobljenih preko čutil, drugi čutila ne smatrajo za ključna, zato poudarjajo: „Čutila nam podajajo zunanje predstave stvari, a na vprašanje, kaj te stvari so, nimajo odgovora. Materialisti vztrajajo na podatkih, na zgodovini, na moči okoliščin in živalskih potreb človeka; idealisti na moči Misli in Želje, na inspiraciji, na čudežu, na individualni kulturi.“

- transcendentalizem je svoj boj proti tradicionalnim obrazcem obnašanja, izražanja in delovanja „bojeval“ na več ravneh – v sami literaturi, kjer se je bojeval proti tradicionalnim formam kulturnega izražanja, kakor tudi v stvarnem življenju, z nepokorščino njegovih protagonistov
- Emerson in Thoreau sta v svojih delih opozarjala na mlačnost, ki vlada v ameriški literaturi, in zaradi katere so številni ameriški literati zgolj imitatorji britanskih „očetov“
- vredno je omeniti Emersonov napotek pesnikom v njegovi pesmi *Merlin* (1847), kjer opozarja, da cilj pesnika ne sme biti literarna forma, pač pa zgolj substanca, kjer je dovoljena tudi neritmičnost, svoboda verzov in inovativnost:

*Sijajen je umetnik,
sijajne so olike barda.
Le-ta se naj ne zapleta
z omejitvami forme, ritma in metra.*

Transcendentalizem